

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Історичний факультет

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

Пушовець Д.С.

Навчально-методичний комплекс
з дисципліни:

«ІСТОРІЯ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ»

для бакалаврів денної форми навчання

КИЇВ – 2023

Розробник:

Пуховаць Дмитро Сергійович, к. і. н., доцент, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків

Затверджено на засіданні кафедри історії
стародавнього світу та середніх віків

Протокол № 7 від «15» березня 2023 р.

Схвалено науково-методичною комісією історичного факультету

Протокол № 7 від «27» березня 2023 р.

Рецензенти:

д.і.н., проф. Ставнюк В.В.

д.і.н., ас. Жданович О.П.

© КНУ ім. Т.Шевченка, 2023

© Історичний факультет, 2023

© Пуховаць Д.С., 2023

ЗМІСТ

Робоча програма навчальної дисципліни.....	4
Змістовний модуль 1.....	14
Змістовний модуль 2.....	18
Плани семінарських занять.	22
Завдання для самостійної роботи.....	27
Модульні контрольні роботи	30
Екзаменаційна робота	33
Перелік візантійських імператорів.....	35
Рекомендована література	38

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія Візантійської цивілізації

для студентів

галузь знань	03 Гуманітарні науки
напрямок підготовки	032 Історія та археологія
освітній рівень	перший (бакалаврський)
освітня програма	Американістика та європейські студії (з поглибленим вивченням іноземних мов)
спеціалізація	Історія Стародавнього світу та Середніх віків
вид дисципліни	вибіркова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2022 /2023
Семестр	6
Кількість кредитів ECTS	3
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	іспит

Викладач: Пуховець Дмитро Сергійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків

ВСТУП

1. Мета дисципліни – – формування у студентів системного уявлення про становлення, розквіт та занепад Візантійської цивілізації та її характерні риси.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1. *Знати* найважливіші факти, події та процеси історії людства доби Пізньої Античності.
2. *Вміти* визначати характерні риси, які властиві для суспільного ладу, державного устрою й економічно-господарського комплексу цивілізації Пізньої Античності.
3. *Володіти елементарними навичками* джерельної критики, історичного аналізу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

3. Анотація навчальної дисципліни:

Науковий екскурс в сучасну історіографію та наукові результати досліджень історії Візантії в Україні та усьому Світі. Розкриття стану джерельної бази з історії Візантійської цивілізації, аналіз основних груп джерел з історії цієї держави. Визначення хронологічних меж історії Візантії та особливостей її періодизації. Аналіз сутності та специфіки політичного розвитку Візантії. Розкриття основних подій та процесів у візантійській історії в політичному вимірі. Визначення зовнішньої політики Візантії, особливостей її відносин з сусідніми державами. Розкриття внутрішньої еволюції візантійської державності. Ознайомлення з біографіями найвидатніших політичних особистостей цієї країни, яскравими моментами їх життя, впливом на історію Візантії.

4. Завдання (навчальні цілі): розвиток практичних здібностей студентів щодо вміння аналізувати суспільну структуру і особливості державно-правового устрою Візантійської імперії, визначати періоди історії Візантії та їх особливості, знання основних персоналій, подій та процесів з історії Візантії, зв'язків давнини з сучасністю.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1	<i>Знати</i> основні факти та	<i>лекція, семінар, самостійна</i>	<i>усне опитування, контрольна</i>	20

	персоналії з історії Візантії IV – 1 пол. X ст.	<i>робота</i>	<i>робота з тем ЗМ1, реферат</i>	
1.2	Знати основні факти та персоналії з історії Візантії 2 пол. X – XV ст.	<i>лекція, семінар самостійна робота</i>	<i>усне опитування, контрольна робота з тем ЗМ2, реферат</i>	20
1.3	Знати основні особливості політичної еволюції Візантії.	<i>лекція, семінар, самостійна робота</i>	<i>усне опитування, контрольна робота з тем ЗМ1 та ЗМ2, реферат</i>	20
2.1	Вміти характеризувати діяльність основних персоналій історії Візантії, їх внесок в розвиток країни.	<i>лекція, семінар, самостійна робота</i>	<i>іспит</i>	20
2.2	Вміти визначати основні події та процеси з історії Візантійської цивілізації.	<i>лекція, семінар, самостійна робота</i>	<i>іспит</i>	20

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибірових дисциплін, які не входять до блоків спеціалізації)

Результати навчання дисципліни (код)	1.1	1.2	1.3.	2.1	2.2.
Програмні результати навчання (назва)					
ПРН 1 Знати найважливіші факти історичного минулого людства загалом, а також мати більш глибокі знання про історію народів Західної Європи і Америки, їхні історичні зв'язки з минулим українського народу	+	+		+	
ПРН 5 Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами вивчення історії народів Західної Європи та Америки		+	+	+	
ПРН 11 Здійснювати аналіз ситуацій, що виникатимуть у професійній діяльності з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов, враховуючи, зокрема, досвід історичного розвитку країн Західної Європи і Америки та їхніх	+		+		+

взаємин з Україною					
ПРН 13 Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України (в контексті європейської історії), Західної Європи та Америки, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей, зокрема Європи та Америки		+		+	+
ПРН 17 Визначати особливості розвитку народів і держав Європи і Америки у різних сферах (державного устрою, політичній, соціальній, економічній, культурній) за доби стародавності та середньовіччя, порівнювати їх з розвитком країн інших регіонів в аналогічний період.	+		+		+

7. Схема формування оцінки.

7.1 Форми оцінювання студентів:

- семестрове оцінювання:

1. Контрольна робота з тем ЗМ1: РН 1.1., 1.3. — 10 балів/ 6 балів*.
2. Контрольна робота з тем ЗМ2: РН 1.2., 1.3.— 10 балів/ 6 балів.
3. Самостійна робота ЗМ1 (реферат): РН 1.1. 1.3. – 10 балів/ 6 балів.
4. Самостійна робота ЗМ2 (реферат): РН 1.2., 1.3. – 10 балів/ 6 балів.
5. Оцінювання роботи під час семінарських занять (ЗМ 1): РН 1.1. 1.3. — 10 балів/ 6 балів.
6. Оцінювання роботи під час семінарських занять (ЗМ 2): РН 1.2., 1.3. – 10 балів/ 6 балів.

* максимальний бал/ пороговий бал для отримання позитивної оцінки з відповідної форми контролю.

- підсумкове оцінювання:

- форма оцінювання – іспит;
- максимальна кількість балів, які може отримати студент – 40 балів;
- Оцінюються такі результати навчання студента: вміння характеризувати діяльність основних персоналій історії Візантії, їх внесок в розвиток країни; вміння визначати основні події та процеси з історії Візантійської цивілізації (РН 2.1., 2.2.)
- форма проведення іспиту – письмова, види завдань – завдання, які потребують розгорнутих відповідей;
- мінімальний пороговий рівень екзаменаційної оцінки, за якої іспит вважається складеним – **24 бали.**

Необхідна умова допуску до іспиту: студент не допускається до іспиту, якщо під час семестру набрав менше ніж **20 балів (критично-розрахунковий мінімум). Рекомендований мінімум допуску до іспиту 36 балів.**

7.2 Організація оцінювання:

Контроль знань студента здійснюється за модульно-рейтинговою системою. Загальну кількість балів студента формують семестрові бали, отримані з усіх тем двох змістових модулів (бали, отримані під час семінарів (усні опитування); отримані за виконання індивідуальних завдань; бали, отримані під час модульного контролю), а також бали, отримані під час складання підсумкового контролю (іспиту), а саме: за виконання запропонованих завдань.

Зміст курсу поділений на 2 змістових модулів. Кожний змістовий модуль включає в себе лекції, семінари, самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного

матеріалу відповідної частини курсу. У змістовий модуль 1 (ЗМ1) входять теми 1-6, у змістовий модуль 2 (ЗМ2) – теми 7 –12.

Оцінка успішності знань студентів здійснюється в двох формах: семестрове оцінювання (контрольні роботи, виконання індивідуального завдання, усне опитування) і підсумкове оцінювання (іспит).

Загальна сума балів – 100 балів (із них, семестрове оцінювання – максимум 60 балів; підсумкове оцінювання (іспит) – максимум 40 балів)

<i>Змістовий модуль 1 Візантійська цивілізація у IV- I пол. X ст.</i>			<i>Змістовий модуль 2 Візантійська цивілізація у 2 пол. X – XV ст.</i>			<i>Іспит</i>
30 залікових балів (максимум)			30 залікових балів (максимум)			
<i>Самостійна робота (реферат)</i>	<i>Семінари</i>	<i>Модульні й контроль</i>	<i>Самостій на робота (реферат)</i>	<i>Семінар и</i>	<i>Модульн ий контрол ь</i>	
10 (максимум)	10 (максимум)	10 (максиму м)	10 (максиму м)	10 (максим ум)	10 (максим ум)	

Предметом самостійної роботи студентів є опрацювання ними як окремих тем, так і деяких розділів тем програми курсу. Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється під час семінарських занять, модульних контрольних робіт, підсумкового контролю (іспиту).

Упродовж семестру оцінюється робота студента *під час кожного семінару* (доповідь, доповнення, участь у дискусії). Під час семінару студент має можливість досягти **від 1 до 5 балів**. Критеріями оцінювання відповіді студента під час семінару є:

- повнота розкриття питання 1-2 бали;
- логіка викладення 1 бал;
- використання джерел і додаткової літератури 1 бал;
- аналітичні міркування, вміння робити висновки 1 бал.

Наприкінці кожного змістовного модуля вираховується **середній арифметичний бал**, який кожен зі студентів отримав за семінари відповідного модуля. Середній бал переводиться у модульні бали у відповідності до таблиці. За семінари кожного змістовного модуля студент може отримати **від 1 до 10 модульних балів**.

Таблиця переведення середнього арифметичного балу у модульні бали:

Середній бал за семінари	Модульний бал за семінари
4.7 – 5.0	10
4.3 – 4.6	9
3.9 – 4.2	8
3.5 – 3.8	7
3.1 – 3.4	6
2.8 – 3.0	5
2.4 – 2.7	4
2.0 – 2.3	3
1.5 – 1.9	2
Менше 1.5	1

Виконані індивідуальні завдання (реферати) студент подає викладачеві не пізніше ніж за тиждень до проведення модульного контролю з відповідного Змістового модулю, зокрема, **Індивідуальне завдання 1** (орієнтовно до 15 березня) і **Індивідуальне завдання 2** (орієнтовно до 15 травня).

Критерії оцінки Індивідуального завдання (реферату):

глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція	9-10 балів
обґрунтоване розкриття проблеми	7-8 балів
тема розкрита неповністю, обмежена джерельна база та обґрунтування	5-6 балів
реферат переважно компілятивного рівня	3-4 бали
розкритий лише один окремий аспект теми	1-2 бали

Теми рефератів викладач пропонує студентам на першому семінарському занятті (орієнтовно середина вересня).

Після завершення відповідно Змістового модулю 1 і Змістового модулю 2 проводяться **модульні контрольні роботи (МК)**, зокрема, **Контрольна робота ЗМ1** (кінець березня) і **Контрольна робота ЗМ2** (кінець травня).

Участь студентів в контрольних заходах обов'язкова. МК проводиться у письмовій формі. Завдання містить 5 тестових запитань з варіантами відповіді та теоретичне питання. Кожна правильна відповідь на тестове питання оцінюється у **1 бал**, теоретичне питання оцінюється від **0 до 5 балів**.

Критерії оцінки теоретичного питання:

глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція	5 балів
тема розкрита, але неповно	3-4 бали
розкритий лише окремий аспект	2 бали
продемонстровані лише фрагментарні знання	1 бал

Екзаменаційний білет містить два завдання, кожне з яких оцінюється в 20 балів. Критеріями оцінювання відповіді є:

Відповідь повна, подане власне бачення проблеми	19-20
Відповідь повна, подане власне бачення проблеми та зроблені ґрунтовні висновки, проте наявні окремі незначні помилки при викладі фактичного матеріалу	16-18
Відповідь відображає знання фактичного матеріалу з питання	13-15
Відповідь демонструє знання фактичного матеріалу, але допущені окремі помилки	10-12
Відповідь фрагментарна, відображені лише деякі аспекти проблеми	7-9
Відповідь фрагментарна, наявні суттєві помилки при викладі фактичного матеріалу	4-6
Відповідь має значні помилки, або відсутня	1-3

Бали, які отримані студентом на іспиті, додаються до балів набраних студентом за результатами семестрового оцінювання (семінари, модульні контрольні роботи). Умовою допуску до іспиту є отримання студентом під час семестрового оцінювання не менше ніж 20 балів (**критично-розрахунковий мінімум**). При цьому обов'язковим є успішне складання модульних контрольних робіт. **Рекомендований мінімум** для допуску до іспиту – 36 балів.

При простому розрахунку отримаємо:

	Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Іспит	Підсумкова оцінка
Мінімум	18	18	24	60
Максимум	30	30	40	100

У випадку відсутності студента з поважних причин відпрацювання та перездачі модульних контрольних робіт здійснюються у відповідності до «Положення про порядок оцінювання знань студентів при кредитно-модульній системі організації навчального процесу» від 1 жовтня 2010 року.

7.3 Шкала відповідності оцінок

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій та семінарських занять.

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		лекції	семінари	самостійна робота
<i>Змістовний модуль 1. Візантійська цивілізація у IV- 1 пол. X ст.</i>				
1.	Тема 1. Вступ до візантиністики	4	-	3
2.	Тема 2. Візантія за правління династії Іраклія	-	4	8
3.	Тема 3. Візантія періоду іконоборства	3	-	2
4.	Тема 4. Візантія періоду заснування Македонської династії	-	4	8
5.	Тема 5. Державний апарат Візантії класичної доби	2	-	2
6.	Тема 6. Візантія часів Константина Багрянородного	2	-	2
7.	Контрольна робота з тем ЗМ1	1		
<i>Змістовний модуль 2 . Візантійська цивілізація у 2 пол. X – XV ст.</i>				
8.	Тема 7. Візантія доби апогею військової могутності	3	-	3
9.	Тема 8. Взаємовідносини Візантії з Київською державою	-	4	8
10.	Тема 9. Послаблення Візантійської державності в XI ст.	3	-	2
11.	Тема 10. Візантія часів хрестових походів	-	4	8
12.	Тема 11. Доба Нікейської імперії	2	-	2
13.	Тема 12. Візантія за правління Палеологів	3	-	2
14.	Контрольна робота з тем ЗМ2	1		
	ВСЬОГО	24	16	50

Загальний обсяг **90 год.**, в тому числі:

Лекцій – **24 год.**

Семінари – **16 год.**

Самостійна робота - **50 год.**

Змістовний модуль 1

Візантійська цивілізація у IV - 1 пол. X ст.

Тема 1. Вступ до візантиністики (7 год.¹).

Розвиток візантиністики в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Період університету Святого Володимира – діяльність П. Терновського, Т. Флоринського, Ю. Кулаковського. Радянська доба – курс Т. Брянцевої. Візантиністика в сучасній Україні: студії в Києві, Харкові, Одесі, Львові та інших центрах.

Особливості візантійської цивілізації в сфері економіки, політики, соціальних відносин, релігії та культури. Хронологічні межі та підходи до періодизації історії Візантії. Особливості ранньовізантійської доби (IV-VI ст.). Особливості візантійських «темних віків» (VII – 1 пол. IX ст.). Риси у розвитку Візантії класичної доби (2 пол. IX ст. – XII ст.). Поступовий занепад державності за пізньовізантійської доби (XIII – 1 пол. XV ст.).

Групи джерел з історії Візантії. Джерела доби «темних віків». Джерела доби правління династії Іраклія: Феофілакт Сімокатта, «Пасхальна хроніка», «Історія імператора Іракла» Себеоса. Юридичні пам'ятки VIII ст.: «Еклога» та «Землеробський закон». Історики-церковники VIII – 1 пол. IX ст.: Феофан Сповідник, партіарх Никифор, Георгій Амартол.

Джерела з історії Візантії класичної доби. Повернення інтересу до античної традиції: діяльність Фотія. Юридичні та адміністративні пам'ятки IX-X ст.: «Базиліки» та «Книга єпарха». Твори, пов'язані з Константином VII Багрянородним: «Продовжувач Феофана», «Про управління імперією», «Про феми», «Про церемонії». Історики X-XI ст.: Іосіф Генесій, Лев Диякон, Михаїл Пселл, Іоанн Скилиця. Історики доби Комнінів: Анна Комніна, Іоанн Зонара, Іоанн Кіннам, Никита Хоніат.

Джерела пізньовізантійської доби. Історики часів занепаду та падіння Візантії: Георгій Акрополіт, Никифор Григора, Іоанн VI Кантакузин, Дука, Георгій Сфрандзі, Михаїл Кривовул.

Тема 2. Візантія за правління династії Іраклія (12 год.)

Прихід Іраклія до влади: війна проти узурпатора Фоки. Представники династії Іраклія при владі.

Війна Візантії та Персії 602-628 рр. Співвідношення сторін на час приходу до влади Іраклія. Наступ персів на Близький Схід у 610-х рр., захоплення Єрусалиму. Військові дії в Єгипті, захоплення персами Александрії. Контрнаступ Візантії у 620-х роках. Військові кампанії 622 р. та 624-628 рр. Облога Константинополя персами та аварами 626 р. Завершення військових дій у 628 р.

¹ Сумарна кількість годин разом з годинами самостійної роботи.

Внутрішня політика Іраклія. Перетворення грецької мови на офіційну. Регуляція процедури престолонаслідування. Дискусія щодо часу запровадження фем у Візантії. Особливості запровадження фемного ладу за династії Іраклідів в адміністративній та військовій площинах. Назви основних фем імперії.

Початок візантійсько-арабських війн. Наступ арабів на Сирію. Битва на річці Ярмук (636 р.). Захоплення арабами Антіохії та Єрусалиму. Початок військових дій в Єгипті.

Смерть Іраклія та боротьба за владу між Константином III та Мартіною. Прихід до влади Константа II. Продовження арабських завоювань візантійських територій: постаті Амра та Муавії. Боротьба навколо монофелітства за Іраклідів. Внутрішня політика Константа II, переїзд правителя до Сицилії.

Правління Константина IV. Арабська облога Константинополя 674-678 рр. Використання «грецького вогню». Заснування Першого Болгарського Царства на кордонах Візантії. Відмова від монофелітства: Шостий Вселенський Собор.

Правління Юстиніана II. Війни з болгарами та арабами. Трулльський Собор. Вигнання Юстиніана II та його повернення на престол. Роки анархії в Візантії після вбивства Юстиніана II.

Тема 3. Візантія періоду іконоборства (5 год.).

Прихід до влади Лева III та заснування Ісаврійської династії. Арабська облога Константинополя 717-718 рр. Візантійсько-хазарські відносини на фоні арабської загрози. Перелам у візантійсько-арабських війнах: битва при Акроїні 740 р. Внутрішня політика Лева III, видання «Еклоги».

Передумови та причини запровадження іконоборства. Початок іконоборської політики Лева III: закон 726 р. Боротьба навколо іконоборства, сутність іконоборчої політики Лева III. Противники іконоборства, Іоанн Дамаскін.

Правління Константина V. Боротьба з узурпацією Артавазда. Наступальні військові кампанії проти арабів та болгар. Ситуація в Італії в контексті франкського наступу. Володарювання Константина V як апогей іконоборчої політики: Іконоборський Собор 754 р.

Правління Лева IV Хозарина. Регентство імператриці Ірини. Зміна релігійної політики в Візантії: Сьомий Вселенський Собор 787 р. Поява традиції «оглядин наречених» для імператора. Боротьба за владу між Іриною та її сином Константином VI. Відносини з Карлом Великим після проголошення того імператором.

Правління Никифора I, невдалі війни з арабами та болгарами. Правління Михаїла I Рангаве, поразка від хана Крума. Прихід до влади Лева V Вірменина. Другий період іконоборства. Противники іконоборства, патріарх Никифор та Феодор Студит.

Прихід до влади Михаїла II Травла та заснування Аморійської династії. Повстання Фоми Слов'янина. Початок арабського завоювання Сицилії. Вибір дружини для імператора Феофіла: найвідоміші «оглядини наречених». Внутрішня та зовнішня політика Феофіла. Останній спалах іконоборства: постать Іоанна Граматика. Завершення політики іконоборства у 843 р.

Тема 4. Візантія періоду заснування Македонської династії (12 год.).

Регентство імператриці Феодори. Роль в правлінні Феоктиста, Варди та Петронія. Подолання наслідків іконоборства. Розвиток ересі павликіан в Малій Азії, її основні постулати. Зовнішня політика, відносини з болгарським правителем Борисом. Одруження Михаїла III та його наслідки.

Боротьба Михаїла III за владу з матір'ю. Прізвисько Михаїла «П'яниця»: звідки воно з'явилося та чи було справедливим? Заснування Магнавської вищої школи, її роль в системі освіти. Відродження науки, постать Лева Математика. Військові кампанії проти болгар, арабів та павликіан.

Заміна Ігнатія на Фотія на патріаршому престолі, початок боротьби «фотіан» та «ігнатіан». Постать Фотія в візантійській історії. Місіонерська діяльність візантійської церкви в IX ст. Просвітителі Кирил та Мефодій. Місії до хазарського каганату, Великої Моравії та Болгарії. Релігійний конфлікт між Римом та Константинополем, «Фотієва схизма».

Правління Василя I Македонянина. Молоді роки Василя. Прибуття до Константинополя та знайомство з Михаїлом III. Організація Василієм вбивства Михаїла. Заснування Македонської династії. Зовнішня політика: війни з арабами, активність в Італії. Релігійна політика: завершення «Фотієвої схизми». Внутрішня політика, підготовка великої законодавчої кодифікації.

Причини ворожнечі Василя I та Лева VI Мудрого. Смерть Василя та прихід Лева до влади. Внутрішня політика, видання «Базилік». Зовнішня політика, початок війн з правителем Болгарії Симеоном, остаточна втрата Сицилії. Шлюби Лева VI та конфлікт з патріархом Миколаєм Містиком. Боротьба «миколаїтів» та «євтиміан».

Тема 5. Державний апарат Візантії класичної доби (4 год.).

Відмінності в системі управління Візантії класичної доби у порівнянні з ранньовізантійським періодом. Еволюція фемного ладу у IX-XI ст., роль страстига. Клісура та роль клісуарха.

Візантійські «тактикони» - «табелі про ранги», Філофей. П'ять основних рангів візантійської чиновницької еліти. Різновиди візантійських титулів. Найвищі титули: кесарь, новелісім, куропатат, васілеопатор. Нагородні титули: магістр, протомагістр, патрикій, протоспафарій, спафарокандидат, спафарій, іпат. Жіночий титул - зоста патрикія.

Наказні титули. Паракімомен: еволюція посади та повноваження «першого міністра» Візантії. Повноваження логофетів та основні логофісії: логофет генікона, логофет дрома, логофет стратіотів, логофет агел. Інші представники візантійської чиновницької еліти: протовестіарій, сакелларій, епарх Константинополя, демархи.

Чиновники середнього та дрібного рангу: хартуларії, нотарії, мандатори. Військові посади: доместик схол, стратиг, турмарх, друнгарій. Церковні сановники та їх місце в світській «табелі про ранги». Зміцнення візантійських землевласницьких родів («динатів») та збільшення їхньої ролі в системі політичного управління Візантією.

Тема 6. Візантія часів Константина Багрянородного (4 год.).

Одноосібне правління брата Лева VI Александра. Відновлення військових дій з правителем Болгарії Симеоном. Проголошення імператором малолітнього Константина VII Багрянородного. Регентство Миколая Містика. Перемовини Миколая з Симеоном: надання останньому титулу імператора («царя») болгар. Правління мати-регента Зої. Її жорстка позиція у відношенні до Симеона, відновлення військових дій проти болгар. Поразка Візантії від Симеона в битві при Анхіало в 917 р.

Прихід до влади Романа Лакапена. Оформлення ним владних повноважень в якості реального правителя імперії. Завершення війн з Симеоном, підписання мирного договору з його сином Петром. Проголошення василевсами синів Романа. Релігійна політика Лакапена: завершення боротьби «миколаїтів» та «євтиміан».

Аграрне законодавство імператорів Македонської династії. Причини, які призвели до його запровадження: стрімке оволодіння динатами землями селян, селянські повстання. Сутність перших законів аграрного законодавства часів Романа Лакапена.

Зовнішня політика Романа Лакапена, боротьба з Левом Триполітанським та Саїфом аль-Даулою. Успіхи на Сході, пов'язані зі доместиком схол Іоанном Куркуасом.

Відсторонення Романа Лакапена від влади його синами. Правління Константина VII Багрянородного в якості автократора. Внутрішня політика, продовження аграрного законодавства. Зовнішня політика, продовження війн з Саїфом аль-Даулою. Діяльність імператора у сфері науки та культури.

Змістовний модуль 2

Візантійська цивілізація у 2 пол. X – XV ст.

Тема 7. Візантія доби апогею військової могутності (6 год.).

Син Константина Багрянородного Роман II на візантійському престолі. Роль дружини Романа Феодано в візантійській історії. Боротьба за владу після смерті Романа, прихід до влади Никифора II Фоки. Внутрішня політика Никифора II, особливості аграрного законодавства за його правління. Зовнішня політика: продовження успішних війн на Сході, завоювання Антіохії. Відносини з імператором Священної Римської імперії Оттоном I, посольство Ліутпранда Кремонського.

Відносини Феодано з Іоанном Цимісієм, підготовка заколоту проти Никифора II. Правління Іоанна Цимісія. Внутрішня політика Іоанна, повернення до традицій аграрного законодавства. Зовнішня політика: війни на північному кордоні, походи проти арабів, відносини з Оттоном I.

Правління Василя II Болгаробійці. Роль євнуха Василя Лакапена в перші роки царювання його тезки. Невдала кампанія Василя II проти болгар у 986 р. Постаті Варди Фоки та Варди Скліра в візантійській історії, їх повстання проти Василя II. Вплив тривалої боротьби за владу на характер та політику Василя II. Знищення Першого Болгарського царства на рубежі X-XI ст.: війни проти болгарського царя Самуїла, битва при Клейдіоні 1014 р., осліплення полоненого болгарського війська. Політика на відношенню до завойованих болгарських земель. Війни проти Фатимідів на Сході. Зміцнення дипломатичних відносин з венеціанцями. Внутрішня політика Василя II: жорстка позиція щодо династів, встановлення алліленгії.

Тема 8. Взаємовідносини Візантії з Київською державою (12 год.).

Значення терміну «руси» з точки зору джерел та сучасної історіографії. Перші контакти Візантії з русами, висвітлені у джерелах. Інформація «Життя Св. Стефана Сурожського» про напад русів на чолі з Бравліном на Сугдею. Інформація «Життя єпископа Георгія з Амастриди» про напад русів на Амастриду. Інформація «Бертинських анналів».

Похід на Константинополь київського князя Аскольда у 860 р. Питання Аскольдового хрещення та початку християнізації Київської держави. Правління київського князя Олега: похід/походи на Константинополь та укладання мирного договору. Невдалий похід на Константинополь київського князя Ігоря та укладання менш вигідного для Києва мирного договору. Відвідання Константинополя київською княгинею Ольгою та її хрещення. Поява корпусу русів у візантійській армії на початку X ст.

Роль Візантії у болгарській кампанії Святослава. Похід Святослава проти Візантії 970 р. Військові дії між імператором Іоанном Цимісієм та

київським князем Святославом на території Болгарії у 971 р. Зустріч правителів для укладення миру.

Внутрішньовізантійський контекст перемовин імператора Василя II з київським князем Володимиром Великим. Облога Володимиром Херсонеса. Хрещення Володимира, його одруження з сестрою Василя Анною. Роль візантійців в християнізації Київської держави, у розвитку культури на її теренах на рубежі X-XI ст. Заключний похід Київської держави на Константинополь за часів Ярослава Мудрого. Укладання мирної угоди у 1046 р.

Тема 9. Послаблення Візантійської державності в XI ст. (5 год.).

Причини кризи візантійської державності після Василя II: послаблення централізованої моделі управління, боротьба столичної бюрократії проти провінційної аристократії. Одноосібне правління Константина VIII.

Шлюби імператриці Зої як спосіб легітимної передачі влади. Правління Романа III Аргіра: військові дії проти арабів, зупинення аграрного законодавства імператорів Македонської династії. Правління Михаїла IV Пафлагона: придушення повстання в Болгарії, спроба Візантії повернутися на Сицилію. Правління Михаїла V Калафата та роль Іоанна Орфанотрофа при дворі.

Правління Константина IX Мономаха: характер та особисте життя імператора. Зовнішня політика Константина, поява турків-сельджуків на кордонах Візантії. Внутрішня політика, повстання Георгія Маніака та Лева Торніка. «Велика Схизма» 1054 р.: її політичні та релігійні причини. Роль патріарха Михаїла Керуларія в візантійській історії.

Завершення правління Македонської династії. Еволюція візантійської державності до середини XI ст.: поширення пронії та екскусії, занепад фемного ладу. Правління Михаїла VI Стратіотика та Ісаака Комніна. Правління Константина X Дуки: наростання зовнішніх загроз з боку норманів та сельджуків.

Катастрофічні для Візантії події за правління Романа IV Діогена. Поразка від сельджуків в битві при Манцикерті 1071 р. Вигнання візантійців з Італії норманами. Правління Михаїла VII Дуки: договір з Алп-Арсланом, повстання Русселя де Байоля. Правління Никифора III Вотаніата: спроби стабілізації політичної системи.

Тема 10. Візантія часів хрестових походів (12 год.).

Походження роду Комнінів. Прихід Алексія I Комніна до влади. Військові дії проти норманів Роберта Гвіскара. Війни проти печенігів та сельджуків.

Перший хрестовий похід. Промова Урбана II та відправлення хрестоносців на Схід. Прибуття хрестоносців до Константинополя, відносини

їх лідерів з Алексієм I. Військові дії першого христового походу: територіальні надбання Візантії, утворення держав хрестоносців. Взаємовідносини Візантії з державами хрестоносців, Боемунд Тарентський.

Внутрішня політика Алексія I. Особливості суспільно-політичної організації Візантії доби Комнінів. Зміни в управлінському апараті. Фінансові реформи. Новації в системі комплектування війська. Церковна політика Алексія I, боротьба проти руху богомилів. Прояви місцевого сепаратизму. Образ Алексія I в «Алексіаді».

Правління Іоанна II Комніна. Зовнішня політика: нова угода з Венецією, військові походи на Сході. Внутрішня політика. Правління Мануїла I Комніна. Особливості характеру правителя: рицар-латинофіл на візантійському престолі. Зовнішня політика Мануїла I. Роль Візантії у другому хрестовому поході. Спроба повернутися на територію Італії. Східна політика Мануїла, битва при Міріокефалі 1176 р. Внутрішня політика Мануїла. Розквіт культури при Комнінах.

Боротьба за владу за малолітнього Алексія II Комніна. Постать Андроніка I Комніна в візантійській історії. Правління Андроніка: антизахідна популістська політика.

Правління династії Ангелів: Візантія на шляху до військової катастрофи. Ісаак II Ангел на престолі. Визнання Візантією утворення Другого Болгарського Царства. Роль Візантії у третьому хрестовому поході. Правління Алексія III Ангела: розруха у візантійській державі та армії. Четвертий хрестовий похід. Передумови, причини та обставини захоплення хрестоносцями Константинополя у 1204 р.

Тема 11. Доба Нікейської імперії (4 год.).

Основні державні утворення на «уламках» Візантійської імперії після 1204 р.: Латинська імперія, Трапезундська імперія, Епірське царство, Нікейська імперія. Особливості їх суспільно-політичного ладу. Постаті імператорів в Константинополі часів латинського панування.

Розбудова Нікейської імперії за імператора Феодора I Ласкаріса: організація владної вертикалі та війська. Угода 1214 р. в Німфеї: визнання Нікейською та Латинською імперіями одна одною. Боротьба з сельджуками: битва в долині ріки Меандр.

Правління Іоанна III Дуки Ватаца. Розширення меж держави: перемога над латинцями в битві при Піманіоні 1224 р. Укладання мирної угоди з болгарями та спільні військові дії проти латинців. Дипломатичні відносини з володарями Західної Європи. Східна політика Іоанна III. Внутрішня політика імператора: економічне зміцнення Нікейської імперії. Особисте життя Іоанна III. Правління Феодора II Ласкаріса.

Походження роду Палеологів. Прихід до влади Михаїла VIII Палеолога. Відвоювання Константинополя у латинців, Алексій Стратигопул. Осліплення Іоанна IV та конфлікт Михаїла VIII з патріархом

Константинополя. Загроза Візантії зі сторони короля Сицилії Карла Анжуйського. Перемовини з Папою Римським про укладання церковної унії. Ліонський Собор та унія 1274 р. Протидія населення Візантії унії та провал її реалізації. Внутрішня політика Михаїла VIII Палеолога.

Тема 12. Візантія за правління Палеологів (5 год.).

Династія Палеологів на візантійському престолі, суспільно-політична еволюція імперії за їх правління. Правління Андроніка II, його внутрішня політика. Зовнішня політика Візантії на рубежі XIII-XIV ст.: війни з сербами, утворення Османської держави. Громадянська війна Андроніка II з онуком Андроніком III та подальше послаблення держави.

Правління Андроніка III, його внутрішня політика. Загроза Візантії зі сторони сербського короля Стефана IV Душана. Османські завоювання візантійських територій в Малій Азії. Громадянська війна Іоанна V та Іоанна VI Кантакузіна за владу. Ісихазм як привід для найбільшого протистояння у пізньовізантійському християнстві, постать Григорія Палами.

Правління Іоанна VI Кантакузіна. Зростання залежності від італійських морських республік. Перші завоювання османів на європейському боці чорноморських проток. Правління Іоанна V, катастрофічне послаблення візантійської державності. Значні завоювання османів на Балканах. Перемовини з Папою Римським, особисте прийняття Іоанном V церковної унії в Римі в 1369 р. Внутрішні негаразди та боротьба за владу всередині Візантії.

Правління Мануїла II. Облоги османами Константинополя. Мандрівка Мануїла II до Західної Європи з метою знайти військову допомогу. Правління Іоанна VIII. Внутрішньовізантійські дискусії з питання укладання церковної унії. Участь візантійців в роботі Ферраро-Флорентійського Собору. Укладання унії 1439 р., її неприйняття більшістю візантійського населення. Константин XI Драгаш – останній візантійський імператор. Штурм Константинополя османами та захоплення міста у 1453 р.

Плани семінарських занять

Семінар № 1. Візантія за правління династії Іраклія (12 год.).

- 1. Характеристика джерел.**
- 2. Війни Візантії за доби Іраклія.**
- 3. Зовнішня політика Візантії за наступників Іраклія.**
- 4. Внутрішня політика Візантії за династії Іраклія.**
- 5. Релігійна політика Візантії за династії Іраклія.**

Джерела:

1. Георгій Амартол. Хроніка.
2. Никифор, патріарх. Бreviарій.
3. Пасхальна хроніка.
4. Себеос. Історія імператора Іракла.
5. Феофан Сповідник. Хронографія.

Література:

1. Alexander, Suzanne Spain. Heraclius, Byzantine Imperial Ideology, and the David Plates // *Medieval Academy of America*. – 1977. – № 52 (2) – P. 217–237.
2. Bury, John Bagnell. A history of the later Roman empire from Arcadius to Irene. – Adamant Media Corporation, 2005.
3. Cameron, Averil. Images of Authority: Elites and Icons in Late Sixth-century Byzantium // *Past and Present*. – 1979. – № 84. – P. 3-35.
4. Charanis, Peter. Ethnic Changes in the Byzantine Empire in the Seventh Century // *Dumbarton Oaks Papers*. – 1959. – № 13 (1). – P. 23–44.
5. Donner, F. M. The Early Islamic Conquests. – Princeton, NJ, 1981.
6. Fontaine, J. and Hillgarth, J. N. (eds.). The Seventh Century: Change and Continuity Proceedings of a Joint // French and British Colloquium at the Warburg Institute, 8–9 July 1988. – London, 1992
7. Greatrex, Geoffrey; Lieu, Samuel N. C. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 363-628. – Routledge, 2002.
8. Haldon, John. Byzantium in the Seventh Century: the Transformation of a Culture. – Cambridge, 1997.
9. Kaegi, W. E. Byzantium and the Early Islamic Conquests. – Cambridge, 1992
10. Kaegi, Walter E. Heraclius: emperor of Byzantium. – Cambridge University Press, 2003.
11. Meyendorff, J. Imperial Unity and Christian Divisions: The Church 450–680 ad (The Church in History). – Crestwood, NY, 1989.
12. Mitchell, Stephen. A history of the later Roman Empire, AD 284–641: the transformation of the ancient world. – Wiley-Blackwell, 2007.

13. Olster, David Michael. The politics of usurpation in the seventh century: rhetoric and revolution in Byzantium. – A.M. Hakkert, 1993.

14. Shepard, Jonathan (ed.). The Cambridge History of the Byzantine Empire. – Cambridge, 2008.

15. Young, F., Ayres, L. and Louth, A. The Cambridge History of Early Christian Literature. – Cambridge, 2004.

Семінар № 2. Візантія періоду заснування Македонської династії (12 год.).

- 1. Характеристика джерел.**
- 2. Правління Михаїла III.**
- 3. Василій I – засновник Македонської династії.**
- 4. Правління Лева VI Мудрого.**
- 5. Візантійська Церква у II половині IX ст. Діяльність Кирила та Мефодія.**

Джерела:

1. Іоанн Скилиця. Хроніка.
2. Іосиф Генесій. Про правління імператорів.
3. Константин Багрянородний. Про управління імперією.
4. Константин Багрянородний. Про феми.
5. Константин Багрянородний. Про церемонії візантійського двору.
6. Продовжувач Феофана.

Література:

1. Brubaker, Leslie. Vision and Meaning in Ninth-Century Byzantium: Image as Exegesis in the Homilies of Gregory of Nazianzus. – Cambridge University Press, 1999.

2. Dvornik, Francis. The Photian Schism: History and Legend. – Cambridge: Cambridge University Press, 1948.

3. Dvornik, F. The Significance of the Missions of Cyril and Methodius. // Slavic Review. – 1964. – Vol. 23 (2). – P. 195–21.

4. Fine, John V. A. Jr. The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1991.

5. Finlay, George. History of the Byzantine Empire from DCCXVI to MLVII. – Edinburgh, Scotland; London, England: William Blackwood and Sons, 1853.

6. Gjuzelev, V. Medieval Bulgaria, Byzantine Empire, Black Sea, Venice, Genoa (Centre Culturel du Monde Byzantin). – Published by Verlag Baier, 1988.

7. Gregory, Timothy E. A History of Byzantium. – Malden, Massachusetts; West Sussex, England: Wiley-Blackwell, 2010.

8. Head, Constance. Physical Descriptions of the Emperors in Byzantine Historical Writing. // Byzantion. Peeters Publishers. – 1980. – № 50 (1). – P. 226–240.
9. Jenkins, Romilly. Byzantium: The Imperial Centuries, AD 610–1071. – Toronto, Ontario: University of Toronto Press, 1987.
10. Lemerle, Paul. Byzantine Humanism. – Canberra: Australian Association for Byzantine Studies, 1986.
11. Louth, Andrew. Greek East and Latin West: The Church, AD 681–1071. – Crestwood, NY: St Vladimir's Seminary Press, 2007.
12. Magdalino, Paul. Observations on the Nea Ekklesia of Basil I // Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik. – 1987. - № 37. – P. 51–64.
13. Tobias, Norman. Basil I, Founder of the Macedonian Dynasty: A Study of the Political and Military History of the Byzantine Empire in the Ninth Century. – Lewiston, NY: The Edwin Mellen Press, 2007.
14. Tougher, S. The Reign of Leo VI (886–912): Politics and People. Leiden: Brill Publishers, 1997.
15. Treadgold, Warren. A History of the Byzantine State and Society. – Stanford, California: Stanford University Press, 1997.

Семинар № 3. Взаємовідносини Візантії з Київською державою (12 год.).

- 1. Характеристика джерел.**
- 2. Перші контакти Візантії з русами.**
- 3. Взаємовідносини Візантії з Київською державою у 2 пол. IX – 1 пол. X ст.**
- 4. Війни Візантії з київським князем Святославом.**
- 5. Взаємовідносини Візантії з київськими князями Володимиром Великим та Ярославом Мудрим.**

Джерела:

1. Бертинські аннали.
2. Житіє єпископа Георгія з Амастриди.
3. Житіє Святого Стефана Сурожського.
4. Константин Багрянородний. Про управління імперією.
5. Лев Диякон. Історія.
6. Повість минулих літ.
7. Продовжувач Феофана.

Література:

1. Войтович Л. В. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – 784 с.

2. Головка О. Б. Давня Русь у системі Byzantine Commonwealth // Східний світ. – 2003. – № 1. – С. 44–59.
3. Головка О. Б. Проблеми взаємовідносин Київської Русі з Візантією у IX – першій половині XI ст. // Український історичний журнал. – 1989. – №1. – С. 65–73.
4. Гордієнко Д. Хрещення княгині Ольги в контексті обрядової практики візантійської церкви // Ruthenica. – Київ, 2006. – № 5. – С. 12-18
5. Козак Н. Б. Образ і влада. Княжі портрети у мистецтві Київської Русі XI ст. Львів, 2007. – 154 с.
6. Филипчук О. М. Руси серед «військ народів» у Візантії IX-XI ст.: найманці та союзники. Автореф. дис. ... канд. іст. наук / ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2010.
7. Franklin, S. The empire of the Rhomaioi as viewed from Kievan Russia: aspects of Byzantino-Russian cultural relations // Byzantion. - 1983. Vol. 53. P. 507–537.
8. Franklin, S. and Shepard, J. The emergence of Rus, 750–1200. – London, 1996.
9. Kazhdan, A. P. Once more about the “alleged” Russo-Byzantine treaty (ca. 1047) and the Pecheneg crossing of the Danube // Jahrbuch der osterreichischen Byzantinistik. – 1977. – Vol. 26. – P. 65–77.
10. Kazhdan, A. P. ‘Rus’–Byzantine princely marriages in the eleventh and twelfth centuries // Harvard Ukrainian Studies. – 1989. – Vol. 12–13. – P. 414–429.
11. Malingoudi J. Die russisch-byzantinischen Verträge des 10.Jhds aus diplomatischer Sicht. – Thessaloniki: Vaniias, 1994. – 118 S.
12. Obolensky, D. Byzantium, Kiev and Cherson in the tenth century // Byzantinoslavica. – 1993. – Vol. 54. – P. 108–113.
13. Poppe, A. The building of the church of St Sophia in Kiev // Journal of Medieval History. – 1981. – Vol. 7. – P. 15–66.
14. Shepard, J. Why did the Russians attack Byzantium in 1043? // Byzantinisch-neugriechische Jahrbucher. – 1978–1979. – Vol. 22. – P. 147-212.
15. Sevcenko, I. Russo-Byzantine relations after the eleventh century // Proceedings of the XIIIth International congress of Byzantine studies, Oxford, 5–10 September 1966. – 1967. – P. 93–104.
16. White, M. M. Military saints in Byzantium and Rus, 900–1200 // PhD thesis. – University of Cambridge, 2004.

Семінар № 4. Візантія часів хрестових походів (12 год.).

- 1. Характеристика джерел.**
- 2. Візантія за правління Алексія I Комніна (1081-1118 рр.).**
- 3. Іоанн II Комнін (1118-1143 рр.) на престолі.**
- 4. Володарювання Мануїла I Комніна (1143-1180 рр.).**
- 5. Візантія у 1180-1204 рр.: на шляху до катастрофи.**

Джерела:

1. Анна Комніна. Алексіада.
2. Гійом Тірський. Історія діянь у заморських землях.
3. Іоанн Кіннам. Короткий огляд правління Іоанна та Мануїла Комнінів.
4. Никита Хоніат. Історія, що починається з правління Іоанна Комніна.
5. Никифор Врієнній Молодший. Історичні записки.

Література:

1. Angold, Michael. The Byzantine Empire, 1025–1204. — Longman, 1997.
2. Angold, Michael. Church and Society in Byzantium Under the Comneni, 1081–1261. Cambridge University Press, - 1995.
3. Bernard, F. and Demoen, K. Poetry and its Contexts in Eleventh-century Byzantium. — Ashgate Publishing, 2013.
4. Birkenmeier, John W. The Development of the Komnenian Army: 1081–1180. — Brill Academic Publishers, 2002.
5. Bucossi, Alessandra and Suarez, Alex R. John II Komnenos, emperor of Byzantium: in the shadow of father and son. — Routledge, 2016.
6. Day, Gerald. W. Manuel and the Genoese: A Reappraisal of Byzantine Commercial Policy in the Late Twelfth Century // The Journal of Economic History. - 37 (2). - 1977. — P. 289–301.
7. Frankopan, Peter. The First Crusade: the Call from the East. — The Bodley Head, 2001.
8. Haldon, John. Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204. — London: UCL Press, 1999.
9. Harris, Jonathan. Byzantium and the Crusades. — Hambledon and London, 2003.
10. Magdalino, Paul. The Empire of Manuel I Komnenos, 1143–1180. — Cambridge University Press, 2002.
11. Magoulias, Harry J. Andronikos I Komnenos: A Greek Tragedy // Byzantina Symmeikta. — № 21. — 2001. — P. 101–136.
12. Neville, L. Anna Komnene: The Life & Work of a Medieval Historian. — Oxford University Press, 2016.
13. Runciman, Steven. A History of the Crusades. — In III Vols. — Cambridge University Press, 1952-1954.
14. Thomas, Asbridge. The crusades: the authoritative history of the war for the holy land. — Ecco, 2016
15. Treadgold, Warren, A History of the Byzantine State and Society. — Stanford University Press, 1997.

Завдання для самостійної роботи

Елементом самостійної роботи студента з опанування проблематики курсу є написання реферату у кожному з двох змістовних модулів. Обсяг реферату має становити орієнтовно 10-15 сторінок.

Технічні вимоги до реферату є наступними: шрифт Times New Roman, 14-й кегль (розмір шрифту); міжрядковий інтервал у тексті – 1,5; текст вирівнюється по ширині сторінки, назви розділів – по центру.

Структура тексту є наступною:

- 1) Титульна сторінка;
- 2) Зміст;
- 3) Вступ;
- 4) Основний текст роботи;
- 5) Висновки до роботи;
- 6) Список використаних джерел та літератури;
- 7) Додатки – за необхідністю. Вони можуть вміщувати ілюстрації, таблиці, схеми тощо.

При написанні реферату важливо дотримуватись принципів **академічної доброчесності**. Дослідження має бути самостійним, написаним з обов'язковим особистим внеском здобувача вищої освіти. Копіювання текстів інших авторів та їхніх частин не допускається. Використання текстів інших праць має супроводжуватися посиланнями на них. Дослідження, що носить ознаки академічної недоброчесності (плагіату), не оцінюється викладачем і не зараховується в якості самостійної роботи.

Проблематика рефератів у **змістовному модулі № 1** присвячена одному з візантійських істориків та його історичному твору. Реферат може включати наступну проблематику: біографічні відомості про автора; інформацію про обставини написання твору; інформацію про наявні копії твору; період, який описує автор; його відношення до політичної, суспільної, релігійної ситуації, тогочасних імператорів; художні особливості авторського стилю; цікаві історії, приведені в творі. Вкрай бажаним є цитування історичного твору у рефераті.

Реферат може бути присвячений, крім інших, наступним постатям:

- 1) Євсевій Кесарійський;
- 2) Лактанцій;
- 3) Амміан Марцеллін;
- 4) Зосима;
- 5) Прокопій Кесарійський;
- 6) Іоанн Малала;
- 7) Феофілакт Сімокатта;

- 8) Феофан Сповідник;
- 9) Патріарх Никифор;
- 10) Фотій;
- 11) Константин VII Багрянородний;
- 12) «Продовжувач Феофана»;
- 13) Лев Диякон;
- 14) Михаїл Пселл;
- 15) Іоанн Скилиця;
- 16) Анна Комніна;
- 17) Іоанн Зонара;
- 18) Іоанн Кіннам;
- 19) Никита Хоніат;
- 20) Георгій Акрополіт;
- 21) Никифор Григора;
- 22) Дука;
- 23) Георгій Сфрандзі.

Проблематика рефератів у змістовному модулі № 2 присвячена діяльності одного з візантійських імператорів VII-XV ст. Реферат може включати наступну проблематику: молоді роки імператора, обставини його приходу до влади; інформацію для зовнішню політику василевса – військові кампанії та дипломатичні відносини; інформацію про внутрішню політику автократора – проведені реформи, діяльність у сфері освіти та культури; відомості про розвиток Церкви за правління відповідного політичного діяча; факти його особистого життя, особливості характеру, історичні розповіді, пов'язані з ним.

Реферат може бути присвячений, крім інших, наступним постатям:

- 1) Іраклій;
- 2) Констант II;
- 3) Константин IV;
- 4) Юстиніан II;
- 5) Лев III Ісавр;
- 6) Константин V Копронім;
- 7) Феофіл;
- 8) Михаїл III П'яниця;
- 9) Василій I;
- 10) Лев VI Мудрий;
- 11) Константин VII Багрянородний;
- 12) Роман I Лакапен.
- 13) Никифор II Фока.
- 14) Іоанн I Цимісхій.
- 15) Василій II Болгаробійця.

- 16) Алексій I Комнін.
- 17) Іоанн II Комнін.
- 18) Мануїл I Комнін.
- 19) Іоанн III Дука Ватац.
- 20) Михаїл VIII Палеолог.
- 21) Андронік II Палеолог.
- 22) Іоанн V Палеолог.
- 23) Мануїл II Палеолог.

Студент в праві не обмежуватися запропонованими темами, а запропонувати свою тему для написання реферату. Така тема має відповідати двом критеріям: 1) Має узгоджуватися з загальною тематикою для написання рефератів у кожному зі змістовних модулів; 2) Має бути попередньо узгоджена з викладачем.

Модульні контрольні роботи

Після завершення відповідно Змістового модулю 1 і Змістового модулю 2 проводяться **модульні контрольні роботи (МК)**, зокрема, **Контрольна робота ЗМ1** (кінець березня) і **Контрольна робота ЗМ2** (кінець травня).

Участь студентів в контрольних заходах обов'язкова. МК проводиться у письмовій формі. Завдання містить 5 тестових запитань з варіантами відповіді та теоретичне питання. Кожна правильна відповідь на тестове питання оцінюється у **1 бал**, теоретичне питання оцінюється від **0 до 5 балів**.

Критерії оцінки теоретичного питання:

- глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція 5 балів;
- тема розкрита, але неповно 3-4 бали;
- розкритий лише окремий аспект 2 бали;
- продемонстровані лише фрагментарні знання 1 бал.

Проблематика, яка виноситься на Контрольну роботу ЗМ1:

1. Особливості Візантії та її місце в історії людської цивілізації.
2. Розвиток візантиністики на території України в ХІХ-ХХІ ст.
3. Хронологічні межі та підходи до періодизації історії Візантії. Зміст періодів.
4. Джерела з історії Візантії VII – 1 пол. ІХ ст.
5. Джерела з історії Візантії доби Македонської династії.
6. Джерела з історії Візантії 2 пол. ХІ – 1 пол. ХV ст.
7. Візантійсько-перська війна 602-628 рр.: її причини, перебіг та наслідки.
8. Правління імператора Іраклія (610-641 рр.).
9. Візантія за правління Іраклідів (641-711 рр.).
10. Запровадження фемного устрою та його еволюція протягом VII – ХІ ст.
11. Іконоборство як суспільне явище. Причини та обставини його впровадження. Періодизація.
12. Візантія в перший період іконоборства. Політична та релігійна історія.
13. Сьомий Вселенський Собор та призупинення іконоборства. Аргументи іконошанувальників в боротьбі з іконоборцями.
14. Візантія в другий період іконоборства. Політична та релігійна історія.
15. Доба правління імператора Михаїла III (842-867 рр.).
16. Місіонерська діяльність візантійської Церкви у ІХ ст. Кирил та Мефодій.
17. Заснування Македонської династії. Правління Василя I та Лева VI.
18. Державний апарат Візантії часів розквіту.
19. Війни Візантії з Болгарією за правління Симеона.
20. Константин VII Багрянородний як політик, діяч науки та культури.
21. Правління імператора Романа I Лакапена (920-944 рр.).

9. Візантія за правління Алексія I Комніна (1081-1118 рр.).
10. Іоанн II (1118-1143) та Мануїл (1143-1180) Комніни на престолі.
11. Візантія у 1180-1204 рр. Захоплення Константинополя хрестоносцями.
12. Взаємовідносини Візантії з хрестоносцями у 1085-1204 рр.
13. Утворення системи держав на території Візантії після захоплення Константинополя хрестоносцями. Їх взаємовідносини у 1204-1230 рр.
14. Історія Нікейської імперії у 1204-1261 рр.
15. Правління Михаїла VIII Палеолога (1259-1282 рр.).
16. Політичний розвиток Візантії у 1282-1354 рр.
17. Ісихазм як православне містичне світосприйняття: особливості його догматики та практики. Григорій Палама.
18. Спроби укладання церковної унії в XIII-XV ст. Ліонський Собор 1274 р. Ферраро-Флорентійський Собор 1438-1439 рр.
19. Згасання візантійської державності у 1354-1453 рр. Захоплення Константинополя османами.

Приклад завдання для Контрольної роботи ЗМ2:

Теоретичне питання:

Фотіанська схизма 863 р. та Велика схизма 1054 р.

Тестові питання:

1. Історичний твір, який фіксує відвідання Людовіка Благочестивого послами візантійців та русів у 839 р.:

А) Пасхальна хроніка;	В) Продовжувач Феофана;
Б) Бертинські аннали;	Г) Повість минулих літ.

2. Імператор, який знищив Перше Болгарське Царство, а після однієї з битв наказав осліпити майже всіх полонених болгар:

А) Алексій I Комнін;	В) Василій II;
Б) Константин VII Багрянородний;	Г) Лев VI.

3. Впливовий за останніх імператорів Македонської династії євнух Іоанн носив цей титул, під яким і відомий в історії:

А) Пантократор;	В) Орфанотроф;
Б) Протоспафарій;	Г) Гіперпірон.

4. Договір, підписаний між Візантією та Боемундом Тарентським у 1108:

А) Каллієв;	В) Девольський;
Б) Дарданський;	Г) Нікієв.

5. Час правління імператора Нікейської імперії Іоанна III Дуки Ватаца:

А) 1081-1118 рр.;	В) 1259-1282 рр.;
Б) 1222-1254 рр.;	Г) 1341-1391 рр.

Екзаменаційна робота

Перелік екзаменаційних питань

1. Особливості Візантії та її місце в історії людської цивілізації.
2. Розвиток візантиністики на території України в XIX-XXI ст.
3. Хронологічні межі та підходи до періодизації історії Візантії. Зміст періодів.
4. Джерела з історії Візантії VII – 1 пол. IX ст.
5. Джерела з історії Візантії доби Македонської династії.
6. Джерела з історії Візантії 2 пол. XI – 1 пол. XV ст.
7. Візантійсько-перська війна 602-628 рр.: її причини, перебіг та наслідки.
8. Правління імператора Іраклія (610-641 рр.).
9. Візантія за правління Іраклідів (641-711 рр.).
10. Запровадження фемного устрою та його еволюція протягом VII – XI ст.
11. Іконоборство як суспільне явище. Причини та обставини його впровадження. Періодизація.
12. Візантія в перший період іконоборства. Політична та релігійна історія.
13. Сьомий Вселенський Собор та призупинення іконоборства. Аргументи іконошанувальників в боротьбі з іконоборцями.
14. Візантія в другий період іконоборства. Політична та релігійна історія.
15. Доба правління імператора Михайла III (842-867 рр.).
16. Місіонерська діяльність візантійської Церкви у IX ст. Кирил та Мефодій.
17. Заснування Македонської династії. Правління Василя I та Лева VI.
18. Державний апарат Візантії часів розквіту.
19. Війни Візантії з Болгарією за правління Симеона.
20. Константин VII Багрянородний як політик, діяч науки та культури.
21. Правління імператора Романа I Лакапена (920-944 рр.).
22. Аграрне законодавство імператорів Македонської династії.
23. Встановлення та розвиток взаємовідносин Візантії з Київською державою у IX – 1 пол. X ст.
24. Візантія за правління Никифора II Фоки та Іоанна Цимісхія.
25. Правління Василя II Болгаробійці (976-1025 рр.).
26. Взаємовідносини Візантії з київськими князями Святославом, Володимиром та Ярославом.
27. Візантія за останніх представників Македонської династії (1025-1056 рр.).
28. Фотіанська схизма 863 р. та Велика схизма 1054 р.
29. Кризові явища у візантійській державності 1056-1081 рр.: їх причини та прояви.
30. Візантія за правління Алексія I Комніна (1081-1118 рр.).
31. Іоанн II (1118-1143) та Мануїл (1143-1180) Комніни на престолі.
32. Візантія у 1180-1204 рр. Захоплення Константинополя хрестоносцями.

33. Взаємовідносини Візантії з хрестоносцями у 1085-1204 рр.
34. Утворення системи держав на території Візантії після захоплення Константинополя хрестоносцями. Їх взаємовідносини у 1204-1230 рр.
35. Історія Нікейської імперії у 1204-1261 рр.
36. Правління Михаїла VIII Палеолога (1259-1282 рр.).
37. Політичний розвиток Візантії у 1282-1354 рр.
38. Ісихазм як православне містичне світосприйняття: особливості його догматики та практики. Григорій Палама.
39. Спроби укладання церковної унії в XIII-XV ст. Ліонський Собор 1274 р. Ферраро-Флорентійський Собор 1438-1439 рр.
40. Згасання візантійської державності у 1354-1453 рр. Захоплення Константинополя османами.

Зразок екзаменаційного білету

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Спеціальність 032 Історія та археологія; ОР «Бакалавр», 3-й курс
Освітня програма «Американістика та європейські студії»
Навчальна дисципліна «Історія Візантійської цивілізації»

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 3

1. Правління імператора Іраклія (610-641 рр.).
2. Фотіанська схизма 863 р. та Велика схизма 1054 р.

Затверджено на засіданні кафедри історії стародавнього світу та середніх віків.

Протокол №__ від _____ р.

Зав. кафедри проф. Ставнюк В.В. _____

Екзаменатори: доц. Пуховець Д.С. _____

ас. Жданович О.П. _____

Перелік візантійських імператорів

Приведені імена основних візантійських василевсів.
Не згадуються імена деяких співправителів, узурпаторів та імператорів,
які не встигли вчинити вплив на розвиток імперії.

Ім'я імператора	Роки правління
Династія Феодосія	
Аркадій	395–408
Феодосій II	408–450
Маркіан	450–457
Поза династією	
Лев I Макелла	457–474
Зенон Ісаврієць	474–491; з перервою у 475–476
Анастасій I Діокор	491–518
Династія Юстиніана	
Юстин I	518–527
Юстиніан I Великий	527–565
Юстин II	565–578
Тиберій II	574–582
Маврикій	582–602
Поза династією	
Фока	602–610
Династія Іраклія	
Іраклій I	610–641
Констант II Погонат	641–668
Константин IV	668–685
Юстиніан II Ринотмет	685–695 та 705–711
Поза династією, імператори «20-річчя анархії»	
Леонтій	695–698
Тиберій III	698–705
Вардан-Філіппік	711–713
Анастасій II	713–716
Феодосій III	715–717
Ісаврійська династія	
Лев III Ісавр	717–741
Константин V Копронім	741–775; з перервою у 742–743
Лев IV Хозарин	775–780
Константин VI	780–797
Ірина	797–802
Поза династією	
Никифор I Генік	802–811
Михаїл I Рангаве	811–813

Лев V Вірменин	813–820
Аморійська династія	
Михаїл II Травл	820–829
Феофіл	829–842
Михаїл III П'яниця	842–867
Македонська династія	
Василій I Македонянин	867–886
Лев VI Мудрий	886–912
Константин VII Багрянородний	913–959
Роман I Лакапен	920–944
Роман II	959–963
Никифор II Фока	963–969
Іоанн I Цимісхій	969–976
Василій II Болгаробійця	976–1025
Константин VIII	1025–1028
Роман III Аргір	1028–1034
Михаїл IV Пафлагон	1034–1041
Михаїл V Калафат	1041–1042
Константин IX Мономах	1042–1055
Феодора	1055–1056
Поза династією	
Михаїл VI Стратіотик	1056–1057
Ісаак I Комнін	1057–1059
Династія Дуків	
Константин X Дука	1059–1067
Роман IV Діоген	1068–1071
Михаїл VII Дука Паррапінак	1071–1078
Поза династією	
Никифор III Вотаніат	1078–1081
Династія Комнінів	
Алексій I Комнін	1081–1118
Іоанн II Калоян Комнін	1118–1143
Мануїл I Комнін	1143–1180
Алексій II Комнін	1180–1183
Андронік I Комнін	1183–1185
Династія Ангелів	
Ісак II Ангел	1185–1195 та 1203–1204
Алексій III Ангел	1195–1203
Алексій IV Ангел	1203–1204
Алексій V Дука Мурзуфл	1204
Імператори Нікейської імперії	
Феодор I Ласкаріс	1205–1222
Іоанн III Дука Ватац	1222–1254

Феодор II Ласкаріс	1254–1258
Іоанн IV Дука Ласкаріс	1258–1261
Михайл VIII Палеолог	1259–1261
Династія Палеологів, після відвоювання Константинополя	
Михайл VIII Палеолог	1261–1282
Андронік II Палеолог	1282–1328
Андронік III Палеолог	1328–1341
Іоанн V Палеолог	1341–1391, з перервою у 1376–1379
Іоанн VI Кантакузин	1347–1354
Мануїл II Палеолог	1391–1425
Іоанн VIII Палеолог	1425–1448
Константин XI Драгаш	1448-1453

Рекомендована література

Основна:

1. Балух В.О. Візантиністика. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 606 с.
2. Острогорський Г. Історія Візантії. – Вид. 3-є, доп. / Перекл. с нім. А. Онишко. – Львів: Літопис, 2002. – 588 с.
3. Войтович Л.В., Сорочан С.Б. (ред.). Історія Візантії. Вступ до візантиністики. – Львів: Апріорі, 2011. – 880 с
4. Степовик Д. Візантологія. Лекційний курс для вищих духовних закладів України. – Івано-Франківськ: Накладом Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. – 254 с.
5. A History of the Crusades. – Vol. I. The first hundred years. / General ed. Kenneth M. Setton, ed. Marshall W. Baldwin. Philadelphia: University of Pennsylvania press, 1955. – 694 p
6. Age of Spirituality. Late Antique and Early Christian Art. Third to Seventh Century / Ed. by K. Weitzmann. – New York: The Museum, 1979. – XXXI, 735 p.
7. Angold M. Church and Society in Byzantium under Comneni, 1081–1261. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 604 p.
8. Angold M. The Byzantine Empire, 1025–1204: a Political History. – London: Longman, 1984. – 334 p.
9. Angold M. Byzantium. The Bridge from Antiquity to the Middle Ages. – New York: St. Martin's Press, 2001. – 186 p.
10. Baynes N. H. The Byzantine Empire. – London: Oxford University Press, 1925. – 256 p.
11. Beck H. G. Das byzantinische Jahrtausend. – München: Beck, 1982. – 382 S.
12. Bréhier L. Le monde byzantin. – Paris: A. Michel, 1947. – Vol. 1: Vie et mort de Byzance. – 602 p.; 1949. – Vol. 2: Les institutions de l'Empire byzantin. – 631 p.; 1950. – Vol. 3: La Civilisation byzantine. – 627 p.
13. Bury J. B. A History of the Eastern Roman Empire From the Fall of Irene to the accession of Basil I (A.D. 802–867). – London, 1912. – 530 p.
14. Bury J. B. A History of the Later Roman Empire From Arcadius to Irene (395 A.D. to 800 A.D.). – London, 1889. – Vol. 1. – 482 p.; Vol. 2. – 580 p. (London, 1923).
15. Chalandon F. Essai sur le règne d'Alexis I-er Comnène (1081–1118). Paris: A. Picard et Fils, éditeurs, 1900. LII + 346 p.
16. Chalandon F. Les Comnènes. Études sur l'Empire Byzantin au XI et au XII siècles. II. Jean II Comnène (1118–1143) et Manuel I Comnène (1143–1180). Paris: Librairie A. Picard et Fils. 1912. LXII + 709 p.
17. Christophilopoulou Aik. Byzantine History. – 2nd ed. – Amsterdam: A. M. Hakkert, 1991-1993. – Vol. 1-2.
18. Dějiny Byzance. (History of Byzantium) / Pod vedením Bohumily Zástěrové. – Praha: Akademia, 1992. – 527 p.

19. Fine J.V.A. *The Early Medieval Balkans. A Critical Survey from the Six to the Late Twelfth Century.* – Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1983. – 336 p.
20. Flusin B. *La civilization Byzantine.* – Paris: PUF, 2005. – 168 p.
21. Franklin S., Shepard J. *The Emergence of Rus: 750–1200.* – London; N.Y.: Longman, 1996. – 450 p.
22. Franzius E. *History of the Byzantine Empire.* – New York: Funk & Wagnalls, 1967. – XV, 487 p.
23. Goodacre H.A. *Handbook of the Coinage of the Byzantine Empire.* – London: Spink, 1960. – 361 p.
24. Grierson Ph. *Byzantine Coinage.* 2nd edition. – Dumbarton Oaks, Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1999. – 68 p.
25. Haldon J. *Byzantium. A History.* – Charleston, SC: Arcadia Pub., 2000. – 192 p.
26. Haussig H. W. *A History of Byzantine Civilization.* – London: Thames & Hudson, 1971. – 448 p.
27. Hussey J. M. *The Byzantine World.* – New York: Harper, 1961. – 188 p.
28. Jenkins R. *Byzantium: The Imperial Centuries. A. D. 610–1071.* – London: Weidenfeld and Nicolson, 1966. – XIII, 400 p.
29. Le Monde byzantin / Dir. C. Morriřsson. – Paris: PUF, 2004. – Vol. 1 (330-641); Vol. 2 (641–1204); Vol. 3 (1204–1453).
30. Mango C. *Byzantium. The Empire of New Rome.* – London: Weidenfeld & Nicolson, 1980. – XIII, 334 p.
31. Mazal O. *Handbuch der Byzantinistik.* – Graz: Akad. Druck- u. Verlagsanstalt, 1989. 279 S.
32. Metcalf D. *Coinage in the Balkans (820–1355).* – Thessaloniki: Institut for Balkan Studies, 1965. – 286 p.
33. Moravcsik Gy. *Einführung in die Byzantologie.* – Budapest: AK, 1976. – 186 s.
34. Morriřsson C. *Monnaie et finances à Byzance: analyses, techniques.* – Aldershot: Variorum, 1994. – 349 p.
35. Nicol D. M. *The Last Centuries of Byzantium, 1261–1453.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 482 p.
36. Norwich J. J. *Byzanz.* – Ausgabe: Econ, 1998. – Bd. 1. – 520 S.; Bd. 2. – 519 S.; Bd. 3. – 560 S.
37. Obolensky D. *Byzantium and the Slavs.* – Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1994. – 323 p.
38. Runciman S. *A History of the Crusades. Vol. I–III.* – Cambridge: University Press, 1951. – Vol. I. The First Crusade and the foundation of the Kingdom of Jerusalem. – 376 p.
39. Runciman S. *A History of the Crusades. Vol. I–III.* – Cambridge: University Press, 1952. – Vol. II. The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East, 1100–1187. – 522 p.
40. Runciman S. *A History of the Crusades. Vol. I–III.* – Cambridge: University Press, 1954. – Vol. III. The Kingdom of Acre and the later crusades. – 531 p.

40. Runciman S. *Byzantine Civilisation*. – New York: Meridian books, 1956. – 255 p.
41. Schule W. *Bibliographie der Übersetzungen griechisch-byzantinischer Quellen*. – Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1982. – 160 p.
42. Sherrard P. *Byzanz: Kaisertum zwischen Europa und Asien*. – Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1975. – 188 S.
43. Stein E. *Histoire du Bas-Empire*. – Paris; Bruxell; Amsterdam, 1949. – Vol. 1–2.
44. *The Cambridge History of the Byzantine Empire, C. 500-1492* / Ed. by J. Shepard. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – XX, 1207 p.
45. *The New Cambridge Medieval History. Vol. 1–7.* / Edited by David Abulafia, Michael Jones, Rosamond McKitterick, Paul Fouracre, Timothy Reuter, David Luscombe and Jonathan Riley-Smith, Christopher Allmand. Cambridge University Press, 1998–2005.
46. *The Oxford Handbook of Byzantine Studies* / Ed. by E. Jeffreys with J. Haldon and R. Cormack. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2008. – XXIX, 1021 p.
47. *The Oxford history of Byzantium*. / Ed. by Cyril Mango. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 334 p.
48. Treadgold W. T. *A History of the Byzantine State and Society*. – Standford, California: Standford Univ. Press, 1997. – XXIII, 1019 p.
49. Zakrzewski K. *Historia Bizancjum*. Kraków: Universitas, 1999. 352 s.
50. Zakythinos D. *Bysantinische Geschichte. 324–1071*. – Wien; Köln; Graz: Bohlaus, 1979. – 446 S.

Додаткова:

51. Бардола К. Ю. Система оподаткування у Візантії в IV–IX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2003. – 20 с.
52. Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства / З англ. пер. Р. Ткачук та Ю. Терех. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.
53. Войтович Л. В. Союз Візантії та Галицько-Волинської держави за Ангелів // *Княжа доба: історія і культура*. – Вип. 2. – Львів, 2008. – С. 30-39.
54. Головка О. Б. Давня Русь у системі Byzantine Commonwealth // *Східний світ*. – 2003. – № 1. – С. 44–59.
55. Головка О. Б. Проблеми взаємовідносин Київської Русі з Візантією у IX – першій половині XI ст. // *Український історичний журнал*. – 1989. – №1. – С. 65–73.
56. Гордієнко Д. Хрещення княгині Ольги в контексті обрядової практики візантійської церкви // *Ruthenica*. – Київ, 2006. – № 5. – С. 12-18.
57. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2005. – 512 с.

58. Домановський А. М. Державний контроль та регулювання торгівлі у Візантії IV–IX ст. Автореф. дис. ... канд. іст. наук / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 20 с.
59. Жданович О.П. Аріанство в епоху Константина Великого. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. – 222 с.
60. Жданович О.П. Кочовики і Візантія у Менандра. Монографія. – Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. – 236 с.
61. Ісіченко І. Монашество Давнього Єгипту. – Харків: Акта, 2004. – 248 с.
62. Ісіченко І. Загальна Церковна історія. – Харків: Акта, 2006. – 602 с.
63. Кірітов О. Християнсько-візантійська культура (Витоки та опис). – К., 1993. – 63 с.
64. Кожушний О. В. Преподобний Роман Солодкоспівець і візантійська гімнографія III–VIII століть. – К.: Вид. відділ УПЦ, 2009. – 264 с.
65. Козак Н. Б. Візантійські митці в Києві у XII ст. // Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. – 2003. – Вип. 3. – С. 146–160.
66. Крисаченко В. С. Християнство на теренах України I–XI століття: Свідчення очевидців. – К.: Наукова думка, 2000. – 486 с.
67. Латишева О. В. Християнська церква та релігійне життя у візантійському Херсоні (VI–X ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2009. – 24 с.
68. Лильо І. Візантиністичні студії в Україні: сучасний стан і проблеми // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми / За ред. Л. Зашкільняка. – Львів: Львівський національний ун-т ім. І. Я. Франка, 2004. – С. 277–280.
69. Луговий О. М. Роси та варанги у Візантії X–XII ст.: формування та структурна роль найманого військового контингенту: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Одеса, 2008. – 15 с.
70. Мельник М. М. Візантія і кочівники Північного Причорномор'я X–XI ст.: історіографія проблеми: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів, 2007. – 18 с.
71. Науменко В. Є. Таврика у контексті візантійсько-хозарських відносин: політико- адміністративний аспект: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2004. – 23 с.
72. Сорочан С. Б. Типологія торговельно-ремісничих асоціацій Візантії VII–IX ст. // Археологія. – 1995. – № 1. – С. 34–46.
73. Степовик Д. Іконологія й іконографія. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. – 311 с., іл.
74. Файда О. В. Візантиністка в Київській Духовній Академії в 1819–1919 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 20 с.
75. Филипчук О. М. Руси серед «військ народів» у Візантії IX–XI ст.: найманці та союзники. Автореф. дис. ... канд. іст. наук / ЧНУ ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2010.
76. Харитонов С. О. Історія приватного права Європи: Східна традиція. – Одеса: Юридична література, 2000. – 260 с.

77. Харитоновна Т. Є. Систематизація права у Візантійській імперії у першій половині VI ст. н. е. (систематизація Юстиніана): Автореф. дис. ... канд. юридичних наук. – Одеса, 2003. – 20 с.
78. Храпунов М. І. Адміністрація візантійського Херсона (кінець IV–XI ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Київ, 2009. – 20 с.
79. Чередниченко А. М. Візантологічні студії в Українській Академії наук (1919 – середина 1930-х рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Київ, 2009. – 16 с.
80. Чорній В. Історія Болгарії. – Львів: ПАІС, 2007. – 404 с., іл., карти.
81. Шевченко І. Релігійні місії очима Візантії // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – 1991. – Т. 222. Праці історико-філологічної секції. – С. 11–27.
82. Шевченко І. Сприйняття Візантії // Критика. – 1998. – № 11. – С. 12–16.
83. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку XVIII століття / Авторизован. пер. з англ. М. Габлевич; під. ред. А. Ясіновського. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської богословської академії 2001. – 249 с.
84. Шульц Г. Й. Візантійська літургія; Свідчення віри та значення символів / Пер. з нім. С. Софія Матіяш. – Львів: Свічадо, 2002. – 240 с.
85. Щербань Т. О. З історії розвитку візантинознавства в Україні // Східний світ. – 2003. – № 1. – С. 5–17.
86. Abrahamse D. Hagiographie Sources for Byzantine Cities. University Microfilms. – Ann Arbor, 1967. – 390 p.
87. Ahrweiler H. Etudes sur les structures administratives et sociales de Byzance. – London: Variorum Reprints, 1971. – 384 p.
88. Barber C. The imperial panels at San Vitale: a reconsideration // Byzantine and Modern Greek Studies. – 1990. – Vol. 14. – P. 19–42.
89. Beck H. G. Geschichte der Byzantinischen Volksliteratur. – München, 1971. – XXII, 233 S.
90. Bouras Ch. Houses in Byzantium // Δελτιον της χριστιανικης αρχαιολογικης εταιρειας. Пер. Δ', τόμ ΙΑ' (1982–1983), 1–26, ειχ. 1–15.
91. Brandes W. Finanzverwaltung in Krisenzeiten. Untersuchungen zur byzantinischen Administration im 6.–9.J ahrhundert. – Frankfurt: Löwenklau-Gesellschaft, 2002. – XIV, 775 S.
92. Byzantium. Faith and Power (1261–1557) / Ed. by Helen C. Evans. – New York: Metropolitan Museum of Art ; New Haven: Yale University Press, 2004. – XXII, 658 p.
93. Byzantium: An Introduction to East Roman Civilization/ Ed. N. H. Beynes and H. St. L. B. Moss. – Oxford: Clarendon Press, 1961. – XXXI, 436 p.
94. Chatzidakis N. Byzantine Mosaics. – Athens: Ekdotike Athenon, 1994. – 269 p.
95. Constantelos D. J. Byzantine Philanthropy and Social Welfare. – New Brunswick; New Jersey: Rutger Univ. Press, 1968. – XXVIII, 356 p.

96. Cormack R. *Byzantine Art*. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2000. – VII, 248 p.
97. *Crimean Chersonesos. City, Chora, Museum, and Environs* / Ed. G. R. Mack, J. C. Carter. – Austin, Texas USA, 2003. – 232 p.
98. Cutler A. *Transfigurations: Studies in the Dynamics of Byzantine Iconography*. – Pennsylvania: Pennsylvania State University, 1975. – XVI, 158 p.
99. Demus O. *Byzantine Mosaic Decoration. Aspects of Monumental Art in Byzantium*. – London: Routledge, 1948. – XIII, 97 p., 64 pl.
100. Dölger F. *Byzantinische Diplomatik: 20 Aufsätze zum Urkundenwesen der Byzantiner*. – Ettal: Buch-Kunstverlag, 1956. – 419 S.
101. Ducellier A. et al. *Byzance et le monde orthodoxe*. – Paris: A. Colin, 1997. – 503 p.
102. Durliat J. *De la ville antique à la ville byzantine. Le problème des subsistances*. – Rome, 1990. – 662 p.
103. Grabar A. *Christian Iconography. A Study of Its Origin*. – London: Routledge & Kegan Paul, 1980. – 174 pp. 341 illus., 5 pl.
104. Grierson Ph. *Byzantine Coins*. – London; Berkley; Los Angeles: Methuen – University of California Press, 1982. – XIII, 411 p.
105. Haldon J. *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*. – London: University College London Press, 1999. – 336 p.
106. Hendy M. F. *The Economy, Fiscal Administration and Coinage of Byzantium*. – London: Variorum, 1989. – 304 p.
107. Hussey J. M. *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*. – Oxford: Clarendon Press, 1990. – XXVII, 408 p.
108. Kaplan M. *Les hommes et la terra a Byzance du VIe au XIe siècle: Propriété et exploitation du sol*. – Paris: Publ. De la Sorbonne, 1992. – XXXVIII, 630 p.
109. Kazhdan A. P., Constable G. *People and Power in Byzantium: An Introduction to Modern Byzantine Studies*. – Washington: Dumbarton Oaks, 1982. – XXI, 218 p.
110. Krautheimer R. *Early Christian and Byzantine Architecture* (with Slobodan Ćurčić). – 4th ed. – Harmondsworth; New York: Penguin Books, 1986. – 556 p.
111. Krumbacher K. *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527–1453)*. 2 Aufl. bearb. von A. E. H. Gelzer. – München: Beck, 1897. – XX, 1193 S.
112. Laiou A. E. *Gender, Society and Economic Life in Byzantium*. – London: Variorum, 1992. – 352 p.
113. Laiou A. E., Morrisson C. *The Byzantine Economy*. – Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2007. – XII, 270 p.
114. Lemerle P. *The Agrarian History of Byzantium from the Origins to the Twelfth Century: the Sources and Problems*. – Galway: Officina Typographica, Galway University Press, 1979. – XII, 272 p.
115. Maguire H. *The Icons of their Bodies: Saints and their Images in Byzantium*. – Princeton: Princeton University Press, 1996. – XVIII, 222 p.

116. Malingoudi J. Die russisch-byzantinischen Verträge des 10.Jhds aus diplomatischer Sicht. – Thessaloniki: Vantias, 1994. – 118 S.
117. Mango C. Byzantium and its Image. History and Culture of the Byzantine Empire. – London: Variorum, 1993. – 360 p.
118. Mother of God. Representation of the Virgin in Byzantine Art / Ed. by M. Vassilaki. – Milano: Skira; New York: Distributed in North America and Latin America by Abbeville Pub. Group, 2000. – XXII, 531 p.
119. Ousterhout R. Master Builders of Byzantium. – New Jersey: Prinseton University Press, 1999. – 320 p., 209 ill.
120. Rice D. T. Art of the Byzantine Era. – London: Thames and Hudson, 1981. – 286 p., 247 ill.
121. Spatharakis I. The Portrait in Byzantine Illuminated Manuscripts. – Leiden: E. J. Brill, 1976. – XVI, 287 p.
122. Stephenson P. Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900–1204. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 352 p.
123. Stratos A. M. Byzantium in the Seventh Century / Transl. by M. Oglivie-Grant. – Amsterdam: A. M. Hakkert, 1968. – 430 p.
124. The Byzantine aristocracy, IX to XIII centuries. / Ed. by M. Angold. – Oxford (England): B.A.R., 1984. – 266 p.
125. The Economic History of Byzantium. From the Seventh Throught the Fifteenth Century / Editor-in-Chief A. E. Laiou. – Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2002. – Vol. 1–3. – 1205 p.
126. The Glory of Byzantium. Art and Culture of the Middle Byzantine Era A. D. 843-1261 / Ed. by H. C. Evans, W. D. Wixom. – New York: Metropolitan Museum of Art; Distributed by H. N. Abrams, 1997. – XXVII, 574 p.
127. Weitzmann K. The Character and Intellectual Origin of the Macedonian Renaissance // Studies in Classical and Byzantine Manuscript Illumination. – Chicago: University of Chicago Press, 1971. – P. 176–223.
128. Whittow M. The Making of Byzantium: 600–1025. – Berkllly, los Angeles: Macmillan, 1996. – XXV, 477 p.
129. Zanini E. Introduzione all'archeologia bizantina. – Roma: La Buona Italia Scientifica, 1994. – 274 p.
130. Zeisel W. N. An Economic Survey of the Early Byzantine Church. – New Brunswick (New Jersey), 1975. – VIII, 112 p.